

વનસ્પતિઓ અને પ્રાણીઓનું સંરક્ષણ: એક પ્રકૃતિ યાત્રા

પંચમઠી જીવાવરણ આરક્ષિત વિસ્તારની મુલાકાત

expedition note

જેમાં આપણે પ્રોફેસર અહમદ અને માધવજી
સાથે વન સંરક્ષણના રહસ્યો જાણીશું.

વનનાબૂદી અને તેના કારણો

Definition:

વનનાબૂદી એટલે વનોનો નાશ કરીને પ્રાપ્ત જમીનનો અન્ય કાર્યો માટે ઉપયોગ કરવો.

માનવસર્જિત કારણો (Man-made Causes):

- ખેતીવાડી માટે જમીન પ્રાપ્ત કરવી
- ખેતીવાડી માટે જમીન પ્રાપ્ત કરવી
- ઘર તેમજ કારખાનાઓનું નિર્માણ કરવું
- ફર્નિચર બનાવવા કે બળતણ માટે લાકડાનો ઉપયોગ

કુદરતી કારણો (Natural Causes):

- દાવાનળ (Forest Fires)
- ભયંકર દુષ્કાળ (Severe Drought)

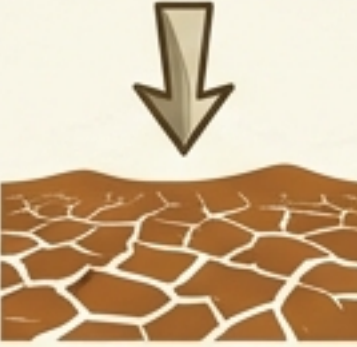
Noto Serf વૃક્ષો નહીં રહે તો શું થશે?

CO₂ નું પ્રમાણ વધે છે → તાપમાન વધે છે (Global Warming)

જળચક્રનું સંતુલન ખોરવાય છે → વરસાદમાં ઘટાડો → દુષ્કાળ

ભૂમિનું ધોવાણ વધે છે → ફળદ્રુપ ભૂમિ રણમાં ફેરવાય છે

રણનિર્માણ (Desertification)

આપણી વનસ્પતિ અને પ્રાણીઓને કેવી રીતે બચાવી શકાય?

સુરક્ષિત ક્ષેત્રો (Protected Areas)

**રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાન
(National Park)**
વન્ય પ્રાણીઓ માટે સ્વતંત્ર નિવાસ
અને કુદરતી સંસાધનોનો ઉપયોગ.

**રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાન
(National Park)**
વન્ય પ્રાણીઓ માટે સ્વતંત્ર નિવાસ
અને કુદરતી સંસાધનોનો ઉપયોગ.

**જીવાવરણ આરક્ષિત વિસ્તાર
(Biosphere Reserve)**
જૈવ વિવિધતા અને આદિવાસીઓના પારંપરિક
જીવનના રક્ષણ માટે વિશાળ વિસ્તાર.

**જીવાવરણ આરક્ષિત વિસ્તાર
(Biosphere Reserve)**
જૈવ વિવિધતા અને આદિવાસીઓના
પારંપરિક જીવનના રક્ષણ માટે વિશાળ
વિસ્તાર.

પંચમઢી જીવાવરણ આરક્ષિત વિસ્તાર

સાતપુડા રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાન

બોરી અભયારણ્ય

પંચમઢી અભયારણ્ય

- ઉદ્દેશ્ય: જૈવ વિવિધતા (Biodiversity) નું સંરક્ષણ.
- આ વિસ્તારમાં એક રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાન અને બે અભયારણ્યો સમાવિષ્ટ છે.

જંગલની સંપત્તિ: વનસ્પતિસૃષ્ટિ અને પ્રાણીસૃષ્ટિ

વનસ્પતિસૃષ્ટિ (Flora)

કોઈ ચોક્કસ વિસ્તારમાં જોવા મળતી વનસ્પતિઓ.

- સાલ, સાગ, આંબો, જાંબુ, હંસરાજ, અર્જુન.

જાંબુ

હંસરાજ

પ્રાણીસૃષ્ટિ (Fauna)

કોઈ ચોક્કસ વિસ્તારમાં જોવા મળતા પ્રાણીઓ.

- ચિંકારા, નીલગાય, બાર્કિંગ ડિયર, ચીતલ, દીપડો, જંગલી કૂતરો, વરુ.

દીપડો

વરુ

વરુ

સ્થાનિક જાતિઓ (Endemic Species): જંગલના વિશેષ મહેમાનો

વ્યાખ્યા: એવી જાતિઓ જે કોઈ એક ચોક્કસ ક્ષેત્રમાં વિશિષ્ટ મ રૂપે જોવા મળે છે. તે અન્યત્ર કુદરતી રીતે જોવા મળતી નથી.

તેમના નિવાસના નાશથી તેમનું અસ્તિત્વ જોખમમાં છે.

પ્રાણી સંગ્રહાલય અને અભયારણ્ય વચ્ચે શું તફાવત છે?

પ્રાણી સંગ્રહાલય (Zoo)

શું પ્રાણીઓ
પાંજરામાં ખુશ
રહી શકે?

- પ્રાણીઓ કૃત્રિમ નિવાસસ્થાનમાં રહે છે.
- લોકોના મનોરંજન માટે હોય છે.

વન્યજીવ અભયારણ્ય (Sanctuary)

- પ્રાણીઓ તેમના કુદરતી નિવાસમાં સુરક્ષિત રહે છે.
- શિકાર પર સંપૂર્ણ પ્રતિબંધ હોય છે.

સાતપુડા રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાન

ભારતનું પ્રથમ આરક્ષિત જંગલ

- શ્રેષ્ઠ સાગ (Teak) માટે પ્રખ્યાત.
- ખડકોના આશ્રય (Rock Shelters): આદિમાનવના જીવનના પુરાવા.
- પંચમઢીમાં 55 ગુફાઓની ઓળખ થઈ છે.

પ્રોજેક્ટ ટાઈગર અને નાશ:પ્રાય જાતિઓ

પ્રોજેક્ટ ટાઈગર: દેશમાં વાઘના અસ્તિત્વ અને વસ્તીની જાળવણી માટેનો સરકારનો પ્રોજેક્ટ.

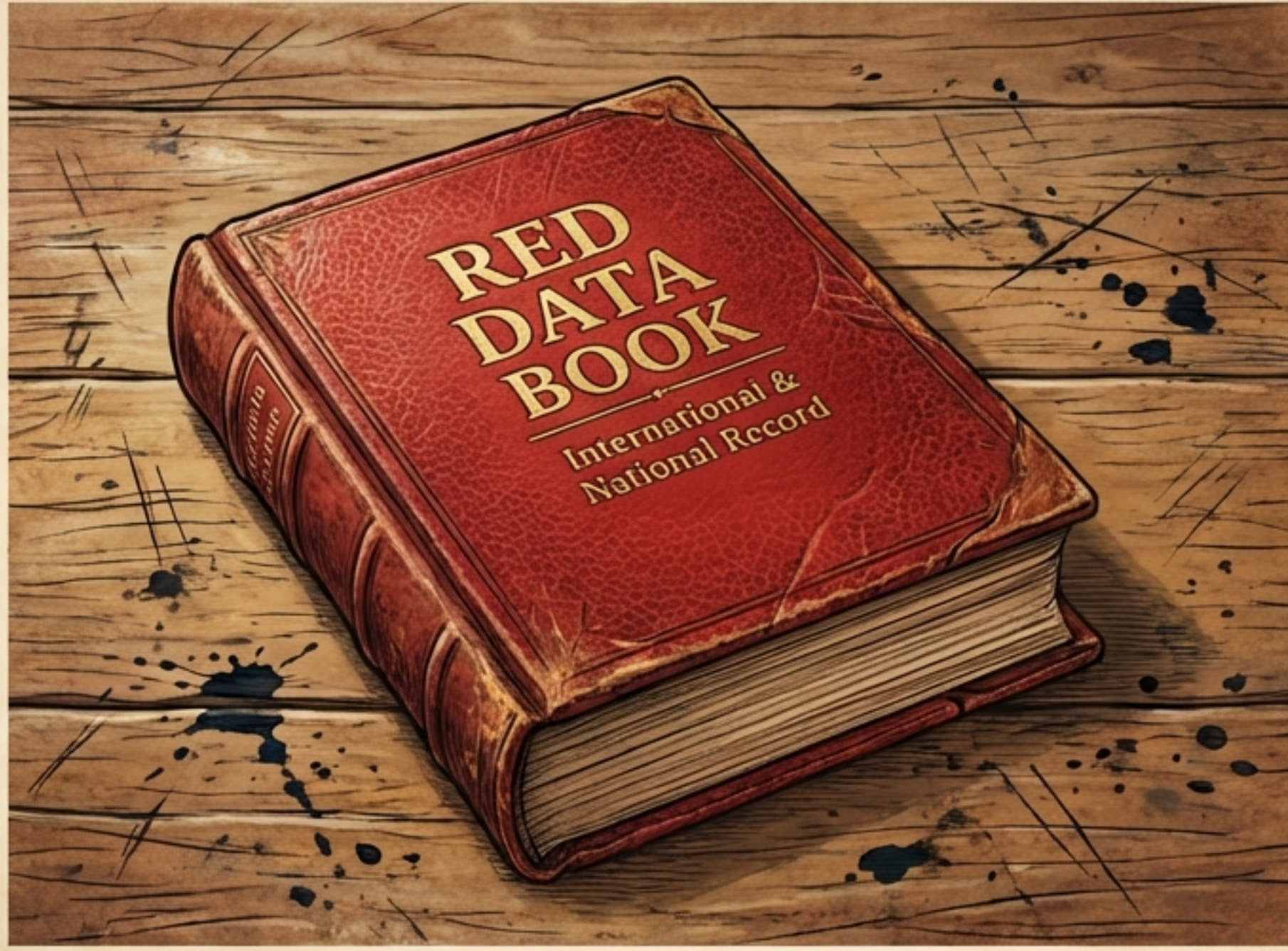
નાશ:પ્રાય જાતિઓ (Endangered Species): જે પ્રાણીઓની સંખ્યા નિર્ધારિત સીમાથી ઓછી થઈ રહી હોય અને લુપ્ત થવાની તૈયારીમાં હોય.

દમણ: બારાશિંગા, જંગલી ભેંસ.

નિવશનતંત્ર માટે નાના પ્રાણીઓ (સાપ, દેડકા) પણ ખૂબ મહત્વના છે.

રેડ ડેટા બુક (Red Data Book)

- આ પુસ્તક નાશ:પ્રાય પ્રાણીઓ અને વનસ્પતિઓનો રેકોર્ડ રાખે છે.

- આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે અને ભારત દ્વારા અલગ અલગ બુક જાળવવામાં આવે છે.

પ્રવાસી પક્ષીઓ (Migratory Birds)

- વાતાવરણીય બદલાવને કારણે દૂરના વિસ્તારોમાંથી ઊડીને આવતા પક્ષીઓ.
- કારણ: અતિશય ઠંડીથી બચવા અને ઈંડા મૂકવા માટે.

આપણે શું કરી શકીએ? - કાગળનું પુનઃચક્રણ

Shocking Fact: 1 ટન કાગળ બનાવવા માટે 17 પૂર્ણ વિકસિત વૃક્ષો કાપવામાં આવે છે.

Action Item: જો દરેક વિદ્યાર્થી દિવસમાં એક કાગળ બચાવે,
તો આપણે વર્ષે અનેક વૃક્ષો બચાવી શકીએ.

પુનઃવનીકરણઃ કુદરતને પાછું આપવું

- વ્યાખ્યા: કપાયેલા જંગલોની જગ્યાએ નવા વૃક્ષોની રોપણી કરવી.
- નિયમ: જે તે વિસ્તારની મૂળ વનસ્પતિઓને જ રોપવી જોઈએ.
- ભારતીય વન સંરક્ષણ અધિનિયમ: પ્રાકૃતિક વનોની જાળવણી અને આદિવાસીઓની જરૂરિયાતો પૂરી કરવી.

સારાંશ અને શું તમે જાણો છો?

સારાંશ

- વનનાબૂદી અને તેના પરિણામો
- સુરક્ષિત ક્ષેત્રો (અભયારણ્ય, રાષ્ટ્રીય ઉદ્યાન)
- સ્થાનિક અને નાશ:પ્રાય જાતિઓ
- રેડ ડેટા બુક

ભારતની જૈવ વિવિધતા:

- વિશ્વના 50% વાઘ ભારતમાં છે.
- 65% એશિયન હાથી.
- 85% એક શિંગડાવાળા ગેંડા.
- 100% એશિયાઈ સિંહ.

આપણું વન્યજીવન આપણું ગૌરવ છે. ચાલો તેનું રક્ષણ કરીએ.

